

A BOLOGNAI FOLYAMAT ÉS AZ EURÓPAI FELSŐOKTATÁSI TÉRSÉG CÉLJA ÉS ÉRTELME

OBJECTIVES OF THE BOLOGNA PROCESS AND THE EUROPEAN HIGER EDUCATION AREA

Keszei Ernő¹

kémikus, professor emeritus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
keszei@chem.elte.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A cikkben a felsőoktatás rendszerének európai egységesítéséről, annak előzményeiről és jelenlegi állásáról van szó. Bemutatja a bolognai folyamat rövid történetét, valamint az annak során létrejött Európai Felsőoktatási Térség céljait, illetve az annak elérésére kidolgozott és bevezetett eszközöket. Röviden kitér a magyar felsőoktatási rendszer bolognai folyamatnak megfelelő átalakítására is.

ABSTRACT

This paper deals with the uniformization of the European higher education system including its historical development and the present state. A short account of the history of the Bologna Process and the resulting European Higher Education Area is described along with the goals of this educational reform process and the shared tools to achieve these goals. A short account of the present state of the transformation of the Hungarian higher education system is also outlined.

Kulcsszavak: bolognai folyamat, Európai Felsőoktatási Térség, a folyamat céljai és eszközei, magyar felsőoktatási reform

Keywords: Bologna Process, European Higher Education Area, goals and tools of the Bologna Process, Hungarian higher education reform

¹ A szerző tizenegy évig volt Magyarország képviselője az Európai Felsőoktatási Térség irányító testületében, a Bologna Followup Groupban, valamint az Európai Bizottság által az Európai Egyetem koncepciójának kidolgozására felkért *ad hoc* szakértői csoport magyar tagja és a magyar egyetemek részvételének egyik hazai előmozdítója.

„A magyar műveltségnek – mindennel, ami e rovatba tartozik – magyar zománczú európai műveltségnek kell lenni, mely saját nemzeti-egyéni typussal bír, de európai.”

(Kossuth Lajos)

A mai egyetemek elődei – korábbi hagyományokon alapulva – a középkorban egységes európai keresztény kultúrában, azonos oktatási nyelv használatával jöttek létre mintegy kilencszáz évvel ezelőtt; mai egyetemeink ezek máig tartó szerves fejlődésének eredményei. A nemzetállamok kialakulása és szerepük erősödése folytán ez az egységes rendszer valamelyest lazult, a második világháború után pedig jelentősebb különbségek is kialakultak az egyes országok felsőoktatási rendszerei között. Az 1950-es években kiépült „vasfüggöny” ráadásul két elkülönülten fejlődő részre osztotta az addig valamennyire még összehangoltan fejlődő európai nemzeti felsőoktatási rendszereket. A szovjet blokk országai az újra formálódó egységes európai felsőoktatási térség kialakításába a Szovjetunió felbomlása és a rendszerváltozás után kapcsolódtak be.

A bolognai folyamat története az 1980-as években kezdődött, amikor felerősödött a korábban csak lassan induló európai integrációs folyamat. Ennek politikai és gazdasági része „felülről vezérelt” volt, de ezzel párhuzamosan elindult az egyetemi szféra „alulról vezérelt” integrációs folyamata is. Az első európai szintű kezdeményezés a hallgatói mobilitással kapcsolatos. 1969-ben elindult egy „mozgalom”, ami végül 1987-ben az Európai Bizottság támogatásával az Erasmus (**Eu**Ro**pean** **C**ommunity **A**ction **S**cheme for the **M**obility of **U**niversity **S**tudents) hallgatói csereprogramhoz vezetett, és azóta a legsikeresebb európai felsőoktatási programmá nőtte ki magát.

Az alulról kezdeményezett integrációs program keretében egy, európai egyetemek képviselőiből álló hatfős választott munkacsoport megfogalmazta a Magna Charta Universitatumot, amelyet eddig összesen 88 ország 904 egyeteme írt alá, köztük tizenhat magyar egyetem is. (Az 1988-as érvényes változat mellett már létezik egy aktualizált, 2020-as átdolgozott változat is, amelynek ünnepélyes „beiktatása” a Covid19-járvány miatt késik.) A mindössze kétoldalas dokumentum megfogalmazza az európai egyetemek feladatait és szerepüket korunk társadalmában és gazdaságában, emellett működésük hagyományos alapelveit, valamint azokat az eszközöket, amelyek segítségével sikeresen végezhetik a társadalom számára fontos tevékenységüket. Eközben – nem függetlenül a készülő Magna Chartától – a párizsi Sorbonne Egyetem alapításának 800. évfordulója alkalmából a francia, a német, az olasz, valamint az egyesült királyságbeli oktatási miniszterek is megfogalmaztak egy fontos nyilatkozatot, amely hozzájárult a bolognai folyamat elindulásához: az ún. Sorbonne-i Nyilatkozatot. Ebben már megjelentek a későbbi Bolognai Nyilatkozat konkrétumai is, mint az egységesülő európai felsőoktatás átalakításának céljai.

A Sorbonne-i Nyilatkozat hatására az olasz kormány Egyetemi, Tudományos Kutatási és Technológiai Minisztériuma 1998 decemberében meghívta az európai államok oktatásért (illetve felsőoktatásért) felelős minisztereit Bolognába, egy közös szándéknyilatkozat kialakítására az európai felsőoktatás egységesítésének céljából. A nyilatkozatot 1999. június 19-én, a Bolognai Egyetem fennállásának 910. évfordulóján írták alá Európa oktatási miniszterei, amit azóta röviden csak Bolognai Nyilatkozatként szokás említeni. A huszonkilenc aláíró ország minisztere, illetve miniszteri felhatalmazású küldötte között volt Magyarország felsőoktatási helyettes államtitkára is. Az ekkor kezdődött, az Európai Felsőoktatási Téréség létrehozását, illetve azt követő fejlesztését célzó európai kormányközi együttműködés – az aláírók önkéntes politikai kötelezettségvállalása – formájában zajló felsőoktatási reformfolyamat neve bolognai folyamat lett.

A fentiek folyományaként már több mint húsz éve ismét tanúi és részesei lehetünk egy egységes Európai Felsőoktatási Téréség (EFT) létrejöttének, amely a szűken vett európai határokon túlmutatva egységes keretbe foglalja a felsőoktatást Izlandtól Kamcsatkáig. (Az EFT létrejöttét 2010-ben, a Budapest és Bécs helyszíneken tartott miniszteri találkozón jelentették be.) A magyar felsőoktatás szerkezete, annak fejlesztése kizárólag ebben a keretben képzelhető el, így életbevágó kérdés Magyarországnak ehhez alkalmazkodni, illetve ennek alakításához aktívan hozzájárulni. A Bolognai Nyilatkozat alapító országgént történő aláírása 1999-ben, majd az azt követő szerkezetátalakítás ehhez jó alapokat teremtett. Az átalakítás azonban – nemcsak Magyarországon, hanem többnyire az egész térségben – főleg formális és kevésbé tartalmi feladatokra összpontosított. Az EFT és a kialakítását, fejlesztését szolgáló bolognai folyamat jelenlegi célja ezért érdemi, tartalmi változásokra irányul, ezzel a szükséges irányba terelve a felsőoktatási intézmények átalakulását, amit a társadalom igényei határoznak meg. Mind az állampolgárok, mind az egyre inkább jól képzett és könnyen átképezhető munkaerőt igénylő gazdaság a felsőfokú végzettségük arányának növekedésében érdekeltek. Ehhez a korábbi, szűk rétegeknek nyújtott „elitképzés” mellett hatékony és sikeres tömegképzésre, az élethosszig tartó tanulás megalapozására, valamint EFT-méretű intézményközi együttműködésre van szükség.

A bolognai folyamat *célja* az EFT létrehozását követően továbbra is az európai felsőoktatás versenyképességének, vonzerejének, átláthatóságának és átjárhatóságának növelése, a mobilitás ösztönzése, az oktatás minőségének fejlesztése. Az EFT-ben bevezetett *eszközök révén lehetővé válik, hogy a hallgatók a felsőoktatás minden szintjén elismert végzettséget szerezzenek*, az így szerzett képesítésekkel és fokozatokkal *a térségben bárhol tudjanak további tanulmányokat folytatni*, illetve *végzettségüknek megfelelő munkakörben elhelyezkedni*. Az EFT eszközeinek kialakításakor a szakértők arra is törekszenek, hogy *azok a világ más részeinek felsőoktatási rendszereivel is kompatibilisek* legyenek. Ezek az eszközök a következők:

- Egységes, átfogó *Európai Képzési Keretrendszer*, amelyhez minden tagország kidolgozza a saját képzési keretrendszerét, olyan formában, hogy a *különböző országok képzési szintjei egymásnak egyszerűen megfeleltethetők legyenek*. (Ez Magyarországon megtörtént.)
- Egységes, *háromciklusú felsőoktatás*, amelynek részei az egymásra épülő *alapképzés* (illetve a *rövid ciklusú képzések*), a *mesterképzés*, valamint a *doktori képzés*. Az alapképzés utáni fokozat a „bachelor” (BA vagy BSc), a mesterképzés utáni a „mester/master” (MA vagy MSc), a doktori utáni a „doktor” (PhD vagy DLA). (Magyarországon nagyrészt ennek megfelelően működik a felsőoktatás, néhány kivétellel. A rövid ciklusú felsőfokú képzések után Magyarországon egyelőre nem jár fokozat, csak oklevél.)
- Minden ciklusban *tanulmányi kimenetekben megfogalmazott kreditalapú képzés*. A kreditek az *európai kreditátviteli rendszer* (ECTS; European Credit Transfer System) alapján számíthatók át, amely a hallgatói munka mennyiségén alapszik. A diplomákhoz részletes *diplomamelléklet* jár, amely a *kimeneteli követelményeket* és az *elvégzett krediteket* is tartalmazza. (Ez Magyarországon teljes mértékben megvalósult.)
- Korszerű *pedagógiai és oktatástechnológiai módszerek* alkalmazása, *hallgatóközpontú tanulásszervezés*. (Ez az egyik terület, ahol jelentős elmaradások tapasztalhatók – nem csak Magyarországon. A világméretű járvány okozta kényszer viszont mindenhol ugrásszerű javuláshoz vezetett ezen a területen.)
- A *munkáltatók és munkavállalók, valamint a hallgatók bevonása* a tanulmányok tervezésébe annak érdekében, hogy a végzettségek, képességek és a végzettek tudása megfeleljen a munkaerőpiac elvárásainak, így a friss diplomások elhelyezkedési esélyei javuljanak. (Ez nagyrészt megvalósult Magyarországon is.)
- Az oktatás minden szintjén az egész EFT-re érvényes *egységes minőségbiztosítási rendszer*, amely lehetővé teszi az átlátható képzést és az *azonos minőségű diplomák kölcsönös bizalmon alapuló elismerését*. Ennek biztosítója például az EQAR (European Quality Assurance Register), amely nyilvántartja a „Bologna-konform” minőségbiztosítási ügynökségeket, illetve az ENQA (European Association for Quality Assurance in Higher Education), amely az európai ügynökségek szövetsége. (Magyarországon minden EQAR-regisztrált és ENQA-tag ügynökség akkreditálható. A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság [MAB] mindkettőnek tagja.)
- A fentiekben alapuló *nagyfokú mobilitási lehetőség* felsőoktatási intézmények, oktatási formák és ágazatok, valamint országok között. Beleértendő a *térségben bárhol megszerzett kreditek elismerése* és az élethosszig tartó tanulás lehetősége is. Fontos része ennek az oktatók és más felsőoktatási alkalmazottak mobilitásának ösztönzése is. (Ez Magyarországon egyelőre főleg a hallgatók szintjén működik jól.)

- A felsőoktatási intézmények *nemzetközi együttműködésének* előmozdítása *közös képzések* különböző formáinak létrehozása révén. Ennek egyik újabb formája az Európai Egyetem szövetségek fejlesztése. (Jelenleg tizenegy magyar egyetem tagja ilyen szövetségnek, ami, Magyarország méretéhez képest, az EFT tagországai között kiemelkedő.)
- *Kormányzati felelősség* a felsőoktatási intézmények és képzések *megfelelő finanszírozásában*.
- *Egyenlő esélyek* biztosítása felsőoktatási tanulmányok folytatására *a társadalom minden rétege, csoportja számára*.

Magyarországon a bolognai folyamat meglehetősen lassan indult, különösen ahhoz képest, hogy az ország az alapító aláírók között szerepelt. Az akkori oktatási kormányzatok nagy mulasztása volt, hogy ennek ellenére nem előzte meg az átalakításokat egy mindenre kiterjedő információs kampány. Az intézmények és az oktatók többsége anélkül kezdte el az átalakításokat, hogy tisztában lett volna a bolognai folyamat és az EFT céljaival, eszközeinek mibenlétével és értelmével; ráadásul a formai átalakítást erőltetett tempóban kellett elvégezni. Főleg ennek hatására az érintettek a bolognai folyamatot az addig egységes egyetemi képzés két lépcsősre bontásával azonosították, figyelmen kívül hagyva a tartalmi vonatkozásokat. Azóta remélhetőleg változott a helyzet, és az időközben fiatalodó oktatói gárda mindezen információ birtokában egy valóban működőképes és sikeres „bolognai rendszerű” felsőoktatást tud kialakítani Magyarországon is, amelyben fontosabbak a tartalmi jegyek a szükséges formaiakhoz képest. Az utóbbi idők fejleményei optimizmusra adnak okot ebben a tekintetben.